

Az Erdélyi Királyi Könyvek címeradományai

Az erdélyi fejedelmek okleveleinek digitalizált kiadása,¹ amely a 35 kötetben fennmaradt Erdélyi Királyi Könyvek² közel 14 ezer oldalának digitális másolatát és az oklevelekhez készült adatbázist tartalmazza, 8516 fejedelmi oklevél gyűjtemé-

nye, s mivel a fejedelmek sokszor korábbi, köztük középkori dokumentumokat is átírtak, összesen 10 174 oklevél szövege olvasható az erdélyi fejedelmek kancelláriáján vezetett másolati könyvekben. A több mint 10 ezer fejedelmi adomány és átírt oklevél között kb. 1750 armális, vagyis címeradomány, leginkább nemes- és címeradomány található. A legkorábbi címeradományozó oklevél Izabella királynétól származik (1551. jan. 7.), a legkésőbbi I. Apafi Mihálytól (1689. júl. 26.), így a kancelláriai másolati könyvekben fennmaradt címereslevelek 138 évet fognak át. Bár a kancelláriai jegyzőkönyvek egy része elveszett, illetve az

adományokat és egyéb okleveleket hiányosan másolták be a Liber Regius kötetéibe, mégis ez a forrás a legteljesebb és leggazdagabb, amely az Erdélyi Fejedelmek által kiadott armálisokra (nemesi adománylevelekre) vonatkozik.

Mivel a másfél évszázadot átfogó erdélyi címeradományok – elenyésző kivételtől eltekintve – a címerekbe címerképeket, s nem heroldalakat raktak, a címerképek elemeit az ábrázolások alapján ikonográfiai klasszifikáció szerint lehet csoportosítani, s ezzel a törökkori erdélyi társadalom, a fejedelmi társadalompolitika, a korabeli „magas” és népi műveltség, a mentalitás olyan fontos kompakt, a statisztikai módszerek alkalmazását is lehetővé tévő forrásához juthatunk, amely, úgy vélem, eddig jórészt kiaknázatlanul maradt, a statisztika metodikájával ugyanis eddig nem vizsgálták a rendi társadalom eme fontos, egyszerre írásos és képi forrásbázisát.

¹ GYULAI (szerk.) 2005. DVD A digitalizálásról bővebben: GYULAI 2006

² Magyar Országos Levéltár Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Libri Regii (MOL F 1) 1–34. köt.; Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára – Protocolla – Libri Regii et stylonaria (MOL F 15) 6., 11., 14. köt.

Pajzstalp és természeti környezet

Az erdélyi címerek már azzal is támogatni látszanak a magyar heraldika természet-hűségéről szóló általános vélekedést, hogy 622 címeren szerepel a pajzsokon pajzstalp, vagyis az összes címer 35 százalékán a pajzstalpat ikonográfiai motívum tölti meg. Ez nem heraldikai ismertetőjegy, rámutat ugyanakkor a magyar heraldikai és képi gondolkodás egyik jellemzőjére is, jelesül: a pajzstalp egyben a címerkép megtámasztását is szolgálja, jelezve, hogy a természettől idegen, lebegő címerképek nem voltak népszerűek a korban.

A természet iránti elkötelezettség, a címerkép mint a valóság bizonyos leképezése még inkább kitűnik a pajzstalp ikonográfiájában, hiszen a 622-ből 255, vagyis a 622 pajzstalpas címer 41 százaléka zöld, néhányszor virágos mezőt ábrázol, 101 pedig zöldellő füves dombot (kb. 18%), ebből 22 alkalommal a magyar heraldika kedvelt formája, a hármashalom jelenik meg. Kedvelt természeti alap a szikla is, 99 címeren (a pajzstalpak 16%-a) szerepel, ennek közel egyharmada hármasszikla, amelynek, hasonlóan a hármashalomhoz, a középső, kiemelkedő ormára helyezték a címerképet.

Érdekes, hogy csak 14 címeren szerepel víz pajzstalpként, ebből 3 kifejezetten tenger, és meglepő, hogy csak 2 esetben folyó, párszor megjelenik még bokros liget, erdő. babérágak, fenyőág, fatörzs és fagerenda. A természet önállóan a pajzstalpak 72,5 százalékában jelenik meg, a maradék esetben a legnépszerűbb, nem természetes alátámasztást, a koronát figyelhetjük meg. A pajzstalpban 160 korona szerepel önállóan, erre helyezik, illetve ebből nő ki a címerkép. 46 esetben a természetes alátámasztást domb, hármashalom, mező, szikla, víz – a koronával kombinálták a címer szerkesztői, ezzel együtt a pajzstalp 23%-án jelenik meg a korona, míg a pajzstalpak közel háromnegyede természeti környezetet teremt, s ezzel jelenetté, zsánerszerűvé teszi a címerképet. Ha az összes címert tekintjük,

ezek kb. egynegyede valós természeti körülményeket, mintegy díszletet teremt a címer fő ábráinak.

A fő címerkép motívumainak klasszifikációja

1. Ember és félkar

A címerképek elemeinek statisztikai jellegű vizsgálata során a leírásban szereplő elemeket fontossági sorrendben vizsgáltuk, s így a fő címermotívum, vagyis az címerpajzsot elsődlegesen meghatározó ábra, amelyet az armális szövege is először említ, 1088 esetben, vagyis az erdélyi fejedelmek összes armálisának 61%-a magát a *címernyerőt* ábrázolja. Az elsődleges címerképeken 704 esetben jelenik meg

emberi alak, legtöbbször teljes, ritkábban növekvő formában, ez az összes címer 39%-a, 383-szor pedig a magyar törökkori heraldika talán legjellegzetesebb címerképe, a félkar, ez az összes címer 21%-a.

Viselet és színvilág

Mivel az elsődleges címerképek több mint 60 százaléka embert vagy (a korban legfontosabbnak ítélt) testrészét ábrázolja, az armális-szövegek forrásul szolgálhatnak a viselettörténethez is, mind az egyes viseleti darabok (a „divat”), illetve azok színének meghatározásához. A teljes személy, illetve a félkar leggyakoribb viselete a páncél és fegyverzet, a fő címerábra (= 1088) 279-szer, vagyis az esetek 25 százalékában páncélt (mellvért, illetve kar- és kézpáncél, sőt páncélkesztyű) hord. A címerleírások 391 esetben adják meg a személy, illetve félkar viseletének színét, s ebből 176-szor vörös (ebből 4 bíbor) a ruházat színe. A legkedveltebb szín az összes ruházat 44%-ában a vörös, ezután következik a zöld 118 esetben (30%), majd 27-szer a kék (7%), 24 esetben fehér (6%), ezenkívül 10-szer fekete/sötét, 5-ször *skarlátszínű* a viselet vagy a felsőruha.

Ugyancsak különleges szín a kékeslila árnyalatú *jácint*, amely 15 esetben (3%) szerepel a ruha színéként, 4-szer pedig violaszínű a viselet. A vöröses színárnyalatok dominanciája nem meglepő, hiszen a 16–17. századi limitációk is gyakran említik ezeket a színárnyalatokat a drágább szövetek között („gránát és skarlát posztó”), meglepő viszont a zöld kedveltsége.

A viseleti darabok azonosítása már nehezebb, hiszen a latin szövegben a felsőruha, s általában a ruházat meghatározására a legáltalánosabb a *vestis*, ritkább a *tunica*, amelyet már dolmánynak fordíthatunk. Fontos viselettörténeti adatokkal szolgál viszont a különböző színű nadrág és felsőruha (dolmány) színének megjelölése, amely már közelebb visz a divathoz, hiszen korszakonként is változhat. A címer-

képek az alábbi felsőruha-nadrág színösszeállítást tartalmazzák: fehér ruha–vörös nadrág (1609 és 1628), fehér–kék (1608), jácintsínű ruha–vörös nadrág (1607 és 1614), jácintsín–zöld (1634), kék mente/ruha–vörös nadrág (1607 és 1659), violaszín nadrág és páncél (1606), vörös rövid dolmány–kék nadrág (1608). A leggyakoribb a vörös dolmány/ruha és a kék nadrág együttes használata, 10 alkalommal így viselik a címerképen (1613 és 1659 között, 1608 és 1610 között 8-szor!), majd a vörös ruha–skarlát nadrág, ez 5-ször szerepel (1607 és 1614 között, 1607/1608-ban 4-szer), de van adat a vörös és zöld színösszeállításra is: vörös ruha–zöld nadrág (1607), zöld ruha–bíbor nadrág mint előkelő gyermek viselete (1618), zöld ruha–vörös nadrág (1630), zöld ruha–skarlát nadrág (1606 és 1654), zöld ruha–vörös nadrág (1608 és 1654 között, 1608-ban 3-szor). Feltűnő, hogy a skarlátszín milyen gyakran szerepel nadrág színeként, ez talán a skarlát posztó speciális minőségét is jelentheti. Több esetben a dolmány és a mente, a két leggyakoribb kabátfajta színösszeállítását is tetten érhetjük: vörös dolmány–fehér mente hosszú övvel (1608), vörös dolmány–jácint mente (1615), vörös dolmány–zöld mente (1617), zöld dolmány–skarlát mente (1621), zöld dolmány–kék mente (1621). A viselet színei néha az etnikum szerint is változnak, 1602-ben a magyar vitézt bíborszínű ruhában, míg török ellenfelét zöldben íjják le, 1607-ben egymással küzdő katonák között a magyar vitézen vörös ruha és nadrág, a törökön sárga ruha és vörös nadrág van.

A címerképeknek az armálisban olvasható leírása lehetővé teszi, hogy bizonyos „divatcikkek” kultuszát is dokumentálhassuk. Ilyen a vállra vetett párducbőr (tigrisbőrt nem találtunk), amelyet azonban csak 5 címerkép tartalmaz. Feltűnő, hogy ebből 4 „kacagány” 1606 és 1608 között jelenik meg, s talán nem véletlen, hogy Bocskai két armálisában is párducbőrös lovas szerepel, illetve 1655-ben Apafi Mihály is párducbőrös vitézt adományoz egy címerben. Többször, pontosan 58 esetben szerepel a sárga csizma, amely az erdélyi nemesi és katonai elit presztízst közvetítő viseleti darabja lehetett, vörös csizma viszont csak kétszer fordul elő, 1608-ban és 1680-ban.

2. Állatok

A heraldika koherens része az állatkultusz, az erdélyi heraldika azonban ebben is mutat bizonyos sajátos vonásokat. A fejedelmek összes címerleírása alapján összesen 567 armalison szerepel (valós és képzeleti) állat a primer címerképen, ez az összes címer 32%-a. Úgy tűnik, a képzeleti állatok vagy heraldikai élőlények kevésbé kedveltek, mint a természetes fauna, az 567 állatos címerben a heraldikai lények közül 31 griffet (egy részük növekvő), 1 sárkányt és 14 egyszarvút találunk, vagyis alig több mint 8%-ot. Ezzel szemben természetes állat vagy testrésze 521-

szer, a címerállatos armálisok 91%-ában szerepel fő címermotívumként. Érthető, hogy legtöbbször az oroszlánt kéri címerükbe az erdélyiek, összesen 178-szor (az állatos címerképek 31%-a), sajátos viszont, hogy szinte mindig természetes színben, és nem a heraldikában szokásos arany vagy vörös színben. Sajátos ugyanakkor, hogy a párduc (*leopardus* vagy *pardus*) az erdélyi címerekben nem heraldikai

leopárd, vagyis az oroszlán egyik (szembenéző) megjelenési formája, hanem valódi foltos párduc, amely 30-szor jelenik meg fő címerképként (3-szor kétféjüként, amely még tüzet is okád). Tigris viszont csak 3 van. Az Erdély faunájából ismert állatok közül legtöbbször a Szapolyaik által is viselt farkas szerepel (többször növekvőként), összesen 49 címerben (9%), s azt várnánk, hogy a farkast a medve kövesse, de a galamb (29-szer), illetve a heraldika kedvelt állata, a sas (néhányszor a turul vagy saskeselyű is) és a szarvas (28-szor) jóval népszerűbb, a medvét ugyanis csak 15 esetben választották címerállatnak az

Erdélyi Fejedelemség másfél százados heraldikájában a jegyzőkönyvekbe bevezetett armálisok gyűjteményében. Feltűnő, hogy a hattyú milyen népszerű volt, 19 esetben került a pajzsra, de a sólyom is 14-szer szerepel a címereken, egyszer pedig a karvaly is egy Karuly nevű ember névcímereként. Néhányszor feltűnik a vadkan, a bika és ökör, a dämvad és ló (4-szer), a kakas, a páva, a róka, és 11-szer a fiókáit vérével tápláló pelikán is. A kecske, a hiúz és a strucc azonban csak egyszer szerepel. A legkülönösebb azonban az erdélyi vadvilágban ismeretlen rinocéosz címerállatként való feltűnése (1619-ben és 1643-ban), az orrszarvú ismertsége és kultusza feltehetően az emblémáskönyvek révén terjedt Erdélyben is. Az erdélyi erdők madarai közül a fogolymadár, függőcinke, fülemüle, furj, rigó, szarka, kanalas gém és pacsirta szerepel, valamint a holló, ez utóbbi kétszer.

Külön fejezet illeti meg az őrdarut (*grus vigilans*) és társait, a heraldika és emblematika ismert jelképeit. A daru, mint ismert vadmadár önállóan is szerepel címerállatként, mégpedig 16 armálisban, ennél azonban többször, 18 esetben őrdaru minőségében, vagyis lábával követ tartva, egyébként legtöbbször jelentését is közli az armális szövege. Az őrdaru mellett 2-szer örgőly, 1-szer őrhattyú, sőt 1 alkalommal örstrucc is szerepel, feltehetően a daruhoz való hasonlatossága miatt, egyébként a strucc ezen kívül csak 1-szer fordul elő „önállóan”, vadmadárként.

3. Egyéb címerképek

A primer címerképeken megjelenő *növényzet* sokkal inkább a heraldikai flórából válogat, mint a korbeli Erdély természeti környezetéből. Bár 10 esetben (az emblematikában is kedvelt) búzakéve, 2-szer pedig a szőlőtő önállóan jelenik meg címerképként, ezen felül csak a fehér heraldikai liliom(ok) és a rózsák szerepelnek önállóan, a két heraldikai növény összesen 11-szer, 1, illetve 2 esetben önállóan, többször azonban kettős, illetve hármás csokorban. Ugyancsak heraldikai elem a pálmafa és pálmaág szerepeltetése (4-szer), ezen túl a hársfa 2-szer, a körte-, cse-resznye-, tölgyfa egy-egy alkalommal tűnik fel, akárcsak a fenyő.

Fegyverzet önállóan, nem attribútumként összesen 30 armálisban szerepel az erdélyi heraldikában (kard, tör, nyereg, sisak, mellvért, szablya), kétszer viszont ostromjelenetet jelenít meg a címerleírás, ami ismét csak címereslevelek forrásértékére hívja fel a figyelmet. Az erdélyi műveltség, illetve az értelmiségi elit forrása lehet az a 10 címerleírás, amelyben a *görög-római mitológia lényei és kultusza* jelenik meg. Az antikvitásnak az erdélyi műveltségben betöltött szerepét egyébként az erdélyi fejedelmek egyéb okleveleiben is vizsgálhatjuk, több arenga foglalkozik ugyanis a római történet és

mitológia példáival.

Feltűnően kevés az élettelen tárgy mint primer címerkép, alig 10 esetben találhatunk csak a *foglalkozásra utaló eszközöket* önállóan, ezek szintén csak attribútumként jelennek meg. 3 ízben szívet, 2-szer hajót ábrázolnak a címerben, s a heraldikában oly fontos korona is csak 4 esetben szerepel önállóan.

Másodlagos címerképek

A fő címerkép attribútumai

Másodlagos címerképeknek tekintjük a fő címeralaphoz kapcsolódó tárgyat, esetleg élőlényt, amely jelentőségét is a primer lénytől vagy tárgytól nyerte. A kései heraldikára jellemző a zsúfolt címerkép, s így az erdélyi armálisok között 1635 címeren, az összes 92 százalékán szerepel valamilyen kapcsolódó tárgy a primer címerábra mellett. Bár a fő címerképek páncélos katonái, lovasai (a címerképeken 218 lovas szerepel), a vitézséget jelképező félkarok már elővetítették az erdélyi társadalom militarizált jellegét, a háborús viszonyok a leginkább a másodlagos címerképek-

ben jelennek meg, a másodlagos címerképek között ugyanis 990 esetben, vagyis 60%-ban valamilyen fegyver szerepel (ebből 690 kard, 76 tőr, 75 szablya, 14 puská, 1 pisztoly, 33+5 íj–nyíl, 40 kopja, 15 buzogány).

A második címerképek között 186 esetben találunk *állatot* (11%), ebből 127 lovat, mint a lovas vitéz legfőbb kísérőjét. Nem sokkal kisebb arányban tűnnek fel növényi attribútumok, 152-szer szerepel növény a fő címeralakon vagy mellette, 52-szer búzalkalász vagy kéve, 2 esetben köles, néhányszor szőlőtő vagy szőlőfürt, a legtöbbször azonban jelképes heraldikai növények, mint a lilium, borostyán, olajág, babér, ezekből többször koszorú.

A mellékes címerképek attribútum-jellegét húzza alá, hogy magas számban, 151 esetben szerepel *foglalkozásra utaló tárgy* közöttük, legtöbbször a címeralak kezében. A kézműipar, gazdaságtörténet, illetve a művelődéstörténet fontos

forrása lehet a foglalkozás-címerek leírása, amelyek a hivatások jellemző eszközeit, jellegzetes tevékenységi formáit is leírják.

egyéb tárgy szerepel, köztük az ismert heraldikai elemek (aranygyűrű, korona, nap–hold–csillagok, szív stb.).

A másodlagos alakok között 61-szer szerepel *ember vagy valamely testrésze*. 5-ször jelenik a *török mint ellenség*, 1-szer a tatár magyar ellenfelével szemben, 2-szer tatár, 6-szor török, 3-szor német ellenség feje fekszik a porban a magyar vitéz előtt. Van több olyan címer is, amelyen a magyar lovas török ellenfelének holttestén tapos lovával. 45 ízben

Harmadlagos és negyedleges címerképek

A címerek zsánerszerű kompozíciójára jellemző, hogy a fő címeralakot vagy címerábrát harmadlagos, sőt negyedleges címerképek is kísérhetik, így az erdélyi címeradományok közül 826 címerleírásban (46%) harmadlagos, 134 esetben (7,5%) negyedleges címerkép is megjelenik.

A harmadlagos címerképek jellemzője szintén a fegyverek túlsúlya, hiszen 267 címerleírásban (32%) szerepel a *fegyver* harmadik elemként, feltűnő viszont, hogy 39 esetben *kopja* vagy *zászlós kopja*, illetve zászló tűnik fel, a buzogány, íj és nyíl mellett természetesen itt is a kard van túlsúlyban.

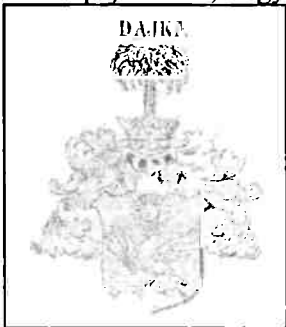
A harmadik címerelem fő jellemzője azonban az *emberfej*, főként a *török ellenség feje* a magyar kardjára vagy törére tűzve, illetve kezében tartva, de többször szerepel tatár feje, illetve 3-szor német katona feje is. 161 címerleírásban szerepel levágott fej (kb. 20%), két ízben az ellenség karját vágta le a magyar vitéz, de teljes valójában is megjelenik a török mint ellenség, kétszer fogolyként vezetik. Az állat már ritka, de a foglalkozásra jellemző attribútumok még mindig 88 címerle-

írásban feltűnnek a harmadik helyen (kb. 11%).

Negyedleges címerképet már csak 201 leírásban határoztunk meg, ezek között a növényi (heraldikai) attribútumokat és a levágott török fejét közel egyenlő arányban (30–31 esetben) találjuk, valamivel kevesebb a fegyver és a foglalkozásra utaló szerszám vagy eszköz, illetve a szokásos heraldikai elemek (korona, csillag), az állatok is megfogyatkoztak, bár a harmadlagos címerállatokhoz hasonlóan itt is feltűnnek a kígyók, főként kardra, botra tekeredve.

Az oromdíszek címerképei

Bár a sisakdíszek kultusza nem jellemző az egyszerűségere törekvő erdélyi heraldikára, a statisztikai vizsgálat meglepő eredménye, hogy a leírások alapján az erdélyi fejedelmek adományai között 469 oromdísz szerepel, vagyis az *összes armális 26%-án* a sisakra is tettek jelvényt. A heraldika szabályainak megfelelően legtöbbször a pajzscímer, vagy annak egyes elemei jelennek meg. Feltűnő a *félkar* nagy

száma, 117 sisakdíszben szerepel (az összes 25%-án), s nem csak a pajzscímer másolataként, hanem akkor is, ha a pajzson nem szerepelt. Úgy tűnik, ha a militáris elem valamiképpen hiányzott a pajzsról, a fegyvert tartó félkarral tették valódi katonai szimbólummá a frissen elnyert címert, hiszen a hadi szolgálatra, vitézségre utaló elem nem hiányozhatott a címerből. Sisakdísznek 49 esetben, hasonló céllal, oroszlánt helyeztek, de közel egyező arányban szerepel az erdélyi heraldikai flóra legkedveltebb virága, a liliom, illetve a sisakdíszeken

gyakori struccotoll és sasszárny is. Mindez az európai heraldikai hatásra utal, az viszont már erdélyi sajátosság, hogy (fecskefarkú) zászlós kopja 18-szor jelenik meg önállóan a sisak díszeként.

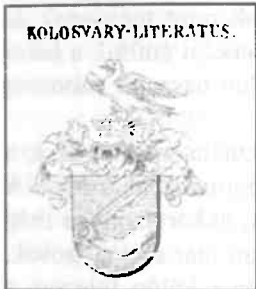
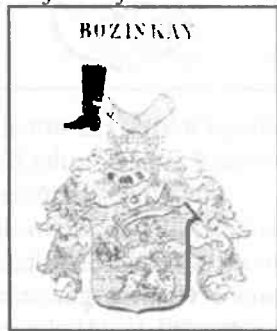

Státus, foglalkozás és a címerkép kapcsolata (Katonák, papok, írnokok és tisztviselők, kézművesek)

A statisztikai elemzés egyik nívója a foglalkozáscímerek vizsgálata, hiszen az erdélyi címerek között bizonyos hivatások, elsősorban a katonai tisztségek (lovas kopjás, tizedes, hadnagy, gyalogpuskás, százados), illetve az udvari és főúri szolgák, valamint a kézművesek és értelmiségi foglalkozásuk teremtettek sajátos heraldikát. Feltűnő, hogy az udvari és uradalmi szolgálattelvők között (ajtónálló, majoros stb.) mennyire elterjedt volt a *bot* mint tisztviselői jelvény használata, ugyancsak bot volt a gyalogos tizedesek hadi jelvénye is. A kézműves-címerek nemcsak az iparukra jellemző szerszámot teszik jelvényükbe, ez leginkább a szabókra jellemző, akik szinte mindig *nyitott szabóollóval* jellemzik tevékenységüket, hanem önmagukat is, amint iparukat üzik. A szerszámok, instrumentumok nemcsak a mesterség, hanem a mester jelvényei is: trombita–trombitás, konyhákés/kanál–szakács, vadászgerely–vadász, töröksíp–zenész, hegedű–hegedűs, lant–kobzos, kalapács/fujtató–kovács,

hiúzborók–szücs, posztóvég–szabóinas, ajtó–ajtónálló, ezüstedény–ötvös, borbélytál/sebészkes/foghúzó eszköz–borbély, kárpitoseszköz–paplanos, sólyom és kesztyű–solymász, sőt még egy sótutajos is szerepel, amint sótutaját irányítja.

A kutatás eredménye, hogy a legnagyobb arányban két foglalkozás – az írnoki és papi – jelképei képviseltetik magukat a mesterségjelvények között.

A kutatás eredménye, hogy a legnagyobb arányban két foglalkozás – az írnoki és papi – jelképei képviseltetik magukat a mesterségjelvények között.

A címeradományok között 66 írnoknak és 39 papnak szól, az előbbieket félreismerhetetlen obligát címere az író toll (*penna scriptoria*), az utóbbiak legtöbbször maguk jelennek meg a címerben hosszú papi palástban, 3-szor oltár előtt, összetett kézzel és általában térden imádkozva, hivatásuk jelvénye pedig a Biblia (nem egyszer arany színben vagy csattal), vagy a könyv. Van evangélikus, sőt ortodox papi címer is.

Fegyvertörténet

Az erdélyi fejedelmi kancellária címerleírásai a törökkori Erdély hadtörténetére, főként a fegyvertörténetre is fontos adalékokkal szolgálnak, hiszen az adományosok legnagyobb része katona, aki fegyverzetben jelenik meg címerén. Bár az egyes szűrőfegyver-fajtákat nehéz azonosítani, mivel nem dönthető el, hogy a latin címer-

leírásokban szereplő kifejezések (ensis, gladius, pugio) mögött pontosan milyen kardot értenek, a pugio-t, a spica-t, a dolum-ot törnek, rövid egyenes kardnak tekintettük, míg az acinacea-t, framea-t szab-lyának. Néha egyébként a szövegben görbe kard szerepel, ami mindenképpen a szablyát jelentheti. Egy ízben a szövegben a kardot a machaera görög szó jelenti, ez azonban érthető lesz, ha megnézzük az adományosokat, hiszen a bécsi származású görögök feltehetően anyanyelvükön nevezték meg a kardot, amikor

címert kértek (az armális egyébként fennmaradt, s ma a kolozsvári Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában található).³

A fegyvertörténet szempontjából fontos a főként lovasok által használt kopják, illetve zászlós kopják említése, sokszor leírják a kétszínű fecskefarkú zászlócskák színeit is (általában vörös–sárga), de többször szerepel gyalogos zászló is, ami a vexillológia számára szolgálhat forrásul. Szerepel a leírásokban ágyú, sőt számszerj is. A címereken nyomon követhető a buzogányok mint fegyverek és hatalmi jelvények használata, de a leírások ősi magyar fegyverként említik a harci bárdokat is, ennek egy kisebb, ugyancsak a régi magyarok által használt változata is megjelenik az egyik armálisban.

Sokkal fontosabb azonban a tűzfegyverek erdélyi használatának kérdése, a címerek ehhez is szolgálhatnak forrással a puskák mint attribútumok leírásával. A puskákat először a 16. század végén említik az armálisokban, akkor azonban még csak a puskagolyó ütötte sebek okán, a 17. században azonban már a gyalogosok, majd a lovasok fegyvereként is megjelenik. A fegyvertörténet külön fejezete a tesseni puska divatja az erdélyi gyalogpuskások körében. A tesseni („tesenyi”) puska először 1659-ben jelenik meg armálisban, s 1663-ig ezen kívül még 8 alkalommal szerepel a címernyerő legfőbb fegyvereként, ezután már nem említik az adományok.

³ *Scutum militare coelestini coloris in cuius campo sive area parte infima rupes praerupta exurgit, cui aquila nartalibus suis pennis effigiata sinistro pedi insistit, dextro vero elevato machaeram capulotenus sursum tenere visitur.* Bécsi Constantinus János, András, Márton címerlevele. Apafi Mihály, Gyulafehérvár, 1684. aug. 7. ERKL Fogaras Ref. Ehk. Lt. 14. köteg

A hadtörténethez kapcsolódik a törökkori erdélyi lovak kérdése is, melyre szintén találunk az armálisokban adatokat. A címerleírások említenek idomított lovat, török és magyar lovakat, de a legtanulságosabb a korabeli lószínek említése, a legkülönlegesebb az almásderes (*candidus per medium ruber* vagy *albus rubro colore stillans*). A 116 lószín között a legtöbb a sötét és világos színű ló: 29 fekete, 16 feketés (*subniger*), 4 sötét (*fuscus* v. *subfuscus*), 25 fehér, 7 fakó (*subalbus* v. *gileus*), de a 2 almásderes mellett van 6 vörös, 4 pej (*subrufus* v. *spadiceus*), 1 skarlátszínű, illetve 3 szürke, 8 sárga, sőt 3 kék(!) ló is.

Heraldikai sajátosságok

A különleges címerképek (márványoszlopok, piramis alakú kő borostyánnal, bőszszaru, rinocérosz, őrdaru, örstrucc, mitológiai alakok stb.) és leírások továbbmutatnak a kései reneszánsz és barokk *emblematika* irányába, az egyes motívumok vizsgálata talán a címerképek forrásához, s így az erdélyi és európai műveltség, kultusz és iskolák kapcsolatához is elvezethet. 8 esetben jelmondat is szerepel a leírásban, amelyek szintén az (irodalmi) műveltség és a vallásos kultusz felé mutatnak.

A címerek bizonyos heraldikai jellemzőit tekintve a pajzs jellemzői igazolják, hogy az erdélyi heraldika szinte csak a *címerképet* ismeri, a *heroldalakokat nem*, s a pajzs osztása is idegen tőle. A címereknek csak egy igen kis hányadán osztott a pajzs (34 esetben = 1,9%), általában vörössel és késsel van hasítva, illetve szelve, s a pajzs máza általában kék, illetve az osztott pajzsokat nem számítva 2 zöld, 61 vörös, 1 barna, 2 bíbor, 2 jácintszínű és 2 fehér. Jellemző a négyszögű pajzs is.

A címerek kultuszának és a mentalitásban, műveltségben betöltött szerepének forrása a leírásokban található *címersizimbolika* is. Az erdélyi címeradományok között 22 leírásban megemlékeznek a címerképek szimbolikus jelentéséről is, igazolva, hogy a címer nemcsak a nemességet jelölő jelvény, hanem a kultusz, a műveltség része is.

Társadalom, politikum

A címerképek klasszifikációja az erdélyi–partiumi (s részben a felső-magyarországi) társadalmat végletekig *militarizált társadalomnak* mutatja, ami egyfelől a török kor sajátos bel- és külpolitikai viszonyaival magyarázható, másfelől utal arra, hogy a címerkérők és a címert elnyerők között meghatározó súllyal szerepeltek a katonai elemek. Ezt a megállapítást – a katonát és félkart mint címerképet hordozó armálisok meglepően magas aránya mellett – az is erősíti, hogy a hadviselésre utaló attribútumok akkor is megjelenhetnek az oromdíszben, ha a pajzs címerképéről hiányoznak.

Az armálisok címerleírásának vizsgálata megerősíti azt a történettudományban már régóta vallott véleményt, hogy a címeradományozás része az uralkodó társadalmi és katonai politikájának. Egyfelől: modern értelemben vett kitüntetés nem lévén a korban, az armális (és az esetlegesen vele járó egyéb kedvezmények) mintegy a társadalmi tevékenység, főként katonai szolgálat jutalmaként fogható fel, másrészt a fejedelmek az adományokkal próbálták társadalmi bázist, személyükhöz és a fejedelemséghez lojális elitet létrehozni. Nóvum azonban, hogy sikertelen és hibás fejedelmi igazgatás eszköze is lehetett az armalista réteg felduzzasztása, II. Rákóczi György katasztrófához vezető politikai gyakorlatát ugyanis a nyakló nélküli nemesítés jellemezte.

Bocskai címeradományai

Az erdélyi fejedelmek heraldikájában Bocskai István rövid uralkodása ellenére fontos fejezettel képviselteti magát, s címeradományozási gyakorlata mind hatalmi politikájának összefüggésében, mind a címertant tekintve egyrészt elődeit követte, másrészt mintát adott utódainak. A Bocskai István fejedelem által kiadott armálisok heraldikai és társadalmi kérdéseivel korábban már behatóan foglalkozott a Turulban a Calamus dr. álnéven publikált szerző,⁴ vizsgálata középpontjába a hajdúk társadalmának rangemelését állítva, kutatásaiba pedig bevonva az alapvető heraldikai és diplomatikai forrásokat, így a kancelláriai másolati könyvekbe, az ún. Királyi Könyvekbe bevezetett armálisszövegeket is, de számos eredeti címereslevelet is feltárt, nem egyet a címernyerőtől leszármazott családok tulajdonából. A szerző kb. 225 Bocskai-armálisot tárt fel, s ezek megerősítették a 17. századi erdélyi és felső-magyarországi társadalom militarizált jellegét, hiszen az alig egy év leforgása alatt, 1605 végétől 1606 december végéig kiadott armálisok döntő hányada katonát nemesít és lát el címerrel, ami felől egyébként a címerképek sem hagynak kétséget, hiszen nagy részük militáris vonatkozású.

Bár a szakirodalom alapján a sokféle forrásból ismert Bocskai-armálisok számát kb. 250-re tehetjük, jelen tanulmány kizárólag azokkal foglalkozik, amelyeket Bocskai – főként kassai – kancelláriáján bevezettek a kancelláriai másolati könyvekbe, mégpedig az erdélyi fejedelmek kiadványait tartalmazó prothocollumok sorozatába.⁵ Bocskai fejedelem másolati könyvébe 40 címeradományt vezet-

⁴ CALAMUS 1907/1943

⁵ MOL Magyar Országos Levéltár Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára Libri Regii (MOL F 1) 5. köt., GYULAI (szerk.) 2005. 3. 1–78 sz.

tek be, aki azonban ismeri a korabeli kancelláriai gyakorlatot, jól tudja, hogy a fejedelmi okleveleknek csak egy – s általában csekélyebb – része került be a jegyzőkönyvbe, melyet sokszor nem is kronologikus rendben vezettek. Az Erdélyi Királyi Könyvek mint oklevélmásolat-gyűjtemények természetesen csak az armálisok latin szövegét tartalmazzák, a címerábrát nem, ezért a forrásbázisba bevettem a Magyar Országos Levéltár CD-ROM-on is közzétett armális-jegyzékének címerrajzait,⁶ valamint a – szintén elektronikus formában is megjelent – „Siebmachert”, az újkori magyarországi és erdélyi nemesi heraldikának máig legteljesebb, ha nem is mindig legmegbízhatóbb gyűjteményét, mégpedig ennek VI. Erdélyre vonatkozó kötetét (*Der Adel von Siebenbürgen*),⁷ annak ellenére, hogy a Libri Regii-re többször is hivatkozó *Wappenbuch* több pontatlanságot és tévedést tartalmaz.

A címergyűjtemények összevetése alapján az Erdélyi Királyi Könyvekbe bemásolt 40 oklevélből csak 2 (5%) van meg a Magyar Országos Levéltárban,⁸ ugyanakkor a két közös címereslevél a Magyar Országos Levéltárban őrzött 21 Bocskai-armálisnak alig 1/10-e. Siebmacher címergyűjteményével már jobb a helyzet, a 40-ből 22 címer (55%), vagyis több mint a fele a *Wappenbuch*-ban is szerepel. Az Erdélyi Királyi Könyvek forrásértékére mutat, hogy 15 címeradomány, az összes 50%-a sem a Magyar Országos Levéltárban, sem a *Wappenbuch*-ban nem lelhető fel, ezek egy része magántulajdonban, megyei, városi és magánlevéltárakban lappanghat, a további kutatások éppen ezek összegyűjtése és publikálása lehet. Témánk szempontjából sajnálatos, hogy a megyei levéltárak eddig megjelent reprezentatív armális-kiadásai,⁹ lévén dunántúli megyékről szó, nem tartalmaznak erdélyi címeradományokat.

A Bocskai-címeradományok, akárcsak a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek törökkori armálisai – kevés kivétellel – egyben nemességre vonatkozó donációt is tartalmazzák, sőt a korabeli gyakori viták elkerülésére, jelesül: adózzon-e, aki személyében nemes, ha telke jobbágyi státusú, az armálisokban sokszor *expressis verbis* is szerepel az adományos telkének adózás alóli felmentése, ezért az adományosok társadalmi csoportjának megajzolásában ez a kiváltság is segít, hiszen pontosan megmondja, hol fekszik az újdonsült nemes egykor jobbágyi jogállású telke.

⁶ MOL címereslevelei CD

⁷ SIEBMACHER DVD

⁸ Nagyboldóczy Nagy Tamás. Kassa, 1616. szept. 29. MOL P 341. MOL címereslevelei CD., Gyulai (szerk.) 2005. DVD 3.46 sz. és Dévai Kőszegi Jakab. Kassa 1606. aug. 17. MOL R 64. MOL Címereslevelei CD., GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.41 sz.

⁹ Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898. Írta: BILKEI Irén, KAPILLER Imre, MOLNÁR András, szerk.: MOLNÁR András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005., *Armales et diplomata Mohács előtti oklevelek (1162–1360) és armálisok (1418–1833) a Soproni Levéltárból*. CD-ROM. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – Arcanum, Budapest, 2005

A címernyerők, vagyis a társadalmi felemelkedés fontos állomásához érkezett friss nemesek társadalma jól elkülöníthetően két részre oszlik, a *hadsereg elemeire*, illetve a *fejedelem és adminisztrációja szolgálattevőire*.

Bocskai hadserege: gyalogosok, lovasok és várkatonák

Nem csodálható, hogy azok, akiket Bocskai beemelt a rendi kiváltságok falai közé, legnagyobb részt katonai szolgálattal érték el társadalmi emelkedésüket, hiszen uralkodói státusát is a hadsereggel vívta ki magának. Ebből következik, hogy a 40 címerből 9 gyalogos katonát, 9 pedig lovas harcost ábrázol, ez az összes címer 45%-a, vagyis a címernyerő a maga valóságában majdnem a címerképek felén megjelenik. A törökkori magyar heraldika sajátossága a félkar túlsúlya a címereken, amely „pars pro toto” szintén magát a vitézt ábrázolja, általában páncélban s kezében fegyverrel, mellyel legtöbbször török fejet szúr át. Bocskai címeradományai között 10 félkar-címert találunk, ha ezt a katonaábrázolásokhoz hozzáadjuk, az összes címer 70%-a a címernyerőt idézi fel fegyveres katonai minőségében. A 40 címerből 12 armálison jelenik meg a török fej, vagyis minden harmadik címerképen feltűnik, ami, ha a törököt, egyébként a korabeli szóhasználattal a „kereszténység természet szerint való ellenségét”, mint az erdélyi fejedelem quasi szövetségeseit tekintjük, több, mint különös, gondoljunk csak az említett címerképre, ahol a katona pajzsán és a kezében is megjelenik a török katona véres feje mint hadizsákmány.

Csupán egyetlen címeren tűnik fel a valódi ellenség, a császári katona, az Érsokapátiba való Bogácsi-Szabó János nemesi jelvényén, aki a diószegi csatában is részt vett, s vitézségeért páncélos és vaskesztyűs, karddal sújtó félkart kap címerébe, a földön pedig egy vallon katona véres, „frissen” levágott feje hever, a levágott fejen loboncos haj (*brachium humanum ferrea chiroteca indutum, nudato gladio sursum perrecto caput Valonicum capillis hirsutis, sanguine distillanti recenter amputatum*).¹⁰ Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a vallon katona jellemzőjeként hosszú gondozatlan haját festik meg (*capillis hirsutis*), gondoljunk csak

az osztrákok „labanc” gúnynevére. A kar egy esetben azonban nem emberi fejet, hanem vértől csöpögő szívet szúr át (*ensem nudum cordi humano sanguine distillant infixum*), ami talán egy valóban megtörtént hőstettre utal.¹¹

¹⁰ Kassa, 1606. júl. 18. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.35 sz.

¹¹ Hathaza-i Merges Márton, Deseöffy János kapitány alatt szolgáló katona. Kassa, 1606. szept. 8. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.43. sz.

A gyalogos katonákat általában teljes alakban, ritkábban deréktól, vagyis növekvő helyzetben ábrázolják a címerképek, legtöbbször vörös dolmányt és nadrágot, sárga vagy karmazsinszínű csizmát és tollas magyar süveget vagy sisakot viselnek, ezek díszé általában strucctoll, de sas- és fácántoll is szerepel a miniatúrákon. Bocskai adományosainak fegyvere kard, néha kifejezetten szablya, illetve tör, vagyis rövid, egyenes pengéjű nyugat-európai mintát követő rövid szúrófegyver, de többször van buzogányuk is, igaz, kardjuk mellett, kiegészítő fegyverként, és néha a nyílvevő is megjelenik. A 40 címerből csak 3 címerképen (!) nem jelenik meg fegyver, vagyis a címerek 92%-án figyelhetjük meg valamilyen fegyver ábrázolását. A katonákon szinte mindig van mell- és karpáncél.

A lovasok ugyancsak páncélosan, magyar ruhában tűnnek fel, minden bizonnyal rangjelző viseleti darab a vállukra vetett párducbőr, hiszen csak Rác János borosjenői lovas hadnagy,¹² panyolai Parlagi János hajdú katona¹³ és az említett Szabó András udvari familiáris viseli címerében. A lovasok kiegészítője lehet a zászlós kopja, amely nemcsak a kezükben, hanem sisakdíszként is megjelenhet. Érdekes, hogy három címerképen a lovak színét is megadja a leírás, a két említett esetben „a fehér ló vörössel pettyezett” (*equo albo rubro colore stillato*), ez a latin jelzős szerkezet minden bizonnyal a népszerű, s talán a rangosabb katonák által különösen kedvelt almásderes színnek felel meg, illetve egy ismeretlen adományosnak, aki kezében kék zászlós kopját tart, fehér lóva „középtájon vörös színű” (*equo candido per medium rubro colore*).¹⁴

A címerleírások nemcsak ikonográfiájukkal, hanem egyéb adataikkal is fontos társadalom- és művelődéstörténeti források. Az adományos katonák megnevezésénél gyakran szerepel, hogy ki az a kapitány, hadnagy, aki alatt szolgálnak, sokszor az is, milyen minőségben. Így az oklevelekben szerepel Dessöffy János hajdúkapitány, bökényi Nagy Márton kapitány, a híres Fekete Péter kapitány, Balogh Mihály hadnagy, Csomaközi András, Elek János kapitányok. Az adományosok között a legtöbb a hajdú, egyikük mezei hadnagy, de kapott címet a borosjenői vár rác hadnagya és a huszti várnagy is, vagyis a tiszti karból szintén többen nyertek címet. Ha a katonák származási helyét nézzük, legtöbbször a hajdúvárosokból származnak, mint Hadház, Bajon (vagy Bajom, itt várkastély is volt), Sáránd, Nagyrábé, de a zempléni Tiszaböcsről és a szabolcsi Panyoláról is van adományos. Legnagyobb számban természetesen bihari helységek szerepelnek Bocskai címer-

¹² Kassa, 1606. szept. 6. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.39 sz.

¹³ Korpona, 1605. dec. 11. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.38 sz.

¹⁴ Kassa, 1606. aug. 23. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.37 sz.

nyerőinek származási helyeként, az említetteken kívül: Földes, Lecsmer, Kölesér, Csátár, Pályújlak, Székelyhíd, Belényes, Kaszaperek, illetve a borsodi Bogács. Az Alföldről Makó, Cegléd, Maklár, Orosháza, az Erdélyi Fejedelemséghez tartozó területekről Máramarossziget, Torockó, Déva, vagy az Alsó–Fehér vármegyei Alvinc. A borosjenői várban két katonát is megneemesít Bocskai, mivel a várórség jogi státusa, akárcsak a váradi katonaké, egyébként is kiváltságot biztosított az itteni, főként szerb és balkáni származású katonáknak.

Távolabbról csak losonci származású katonát találtunk, illetve egy győrit, György deák győri lakost,¹⁵ de ő már Báthori Andrásnál is szolgált, így nem Bocskai alatt került távol szülőhelyétől. A nemesként armálist nyert György deák címere egyébként a kulturális és mentalitásbeli különbségre is rámutat, hiszen címere vörössel és kézzel vágott, felső mezejében tört tartó növekvő arany oroszlánnal, ez még beleillik az erdélyi militáns heraldika többi címerképe közé, az alsó mezőbe azonban három fehér cölöpöt kért Bocskai győri származású alattvalója, igaz, ezekbe a meszteralakokba a kancellárián villámokat láttak, hiszen a heroldalakokat idegennek érezték. (*campus inferior scuti laminibus tribus albis ad instar fulminum ornati divisus*).

Az Erdélyi Királyi Könyvekbe bevezetett Bocskai-adományok között csak egyetlen címet találtunk, amelyen nem az adományos, illetve vitézi jobbjára jelenik meg, ez pedig czegei Vas Ferenc erdélyi nagyúr familiárisának, az Alvincra való Ispán Györgynek armálsa, ebben ugyanis csupán két nyílvevő van keresztbe téve (*duae sagittae militares transversum positae*).¹⁶ Az élő heraldika korát idéző elegáns és egyszerű címer azonban, amellett, hogy ez

is fegyvert ábrázol, kivételes Bocskai heraldikájában.

Bár a fa önmagában is gyakori címerkép, a Bocskai-armálsók között önállóan csak egyszer fordul elő, amikor a Bihar mezővárosból való Potok János, a váradi vár fejedelmi szabadosa érett körtéktől duzzadó gyümölcsfát kér címerébe. Talán a kiváltságos végvári katona kertjének fáját, s kedvenc gyümölcsét emeli be nemesi jelvényébe, akárcsak egy másik adományos. A háborúból a polgári világba való vágódást az említett bihari körtefa mellett ugyanis

¹⁵ Kassa, 1606. jún. 26. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.12 sz.

¹⁶ Kassa, 1606. ápr. 5. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.30 sz.

egy idilli jelenet is képviseli, amelyet tiszabócsi Pálfi János, a bökényi Nagy Márton hajdúkapitány és Balog Mihály hadnagy vezénylete alatt harcolt katona armálisa őrzött meg. A címerképen a vörös ruhás, aranyos karddal felövezett katona egy cseresznyefa alatt áll és cseresznyézik. A békés jelenet bizonyára a katona kívánságát fejezte ki, aki egy hideg téli napon (1606. február 8-án) távol falujától, Kassán böcsi kertjéről és egy békésebb világról álmodik.¹⁷

A címereslevelek azt a vélekedést is cáfolni látszanak, hogy a székelyek távol maradtak a rendi küzdelmektől, hiszen az adományosok között van katona a csíkszéki Szentkirályról, az udvarhelyszéki Száldobosról, Sepsiszentgyörgyről, Mikófalváról, Nagybölönről és Maroshévízről is. A szászok nem szerepelnek az adományosok között, de egyéb forrásokból tudjuk, hogy íródeákját, a brassói Miller Sámuel is megneemesítette a fejedelem.¹⁸ Címere ugyancsak jelzi a kulturális távolságot, amely a szász urakat Felső-Magyarország, Erdély és a magyarországi Részek társadalmától elválasztja. Bonyolult címere semmiben nem hasonlít a félkarokhoz és párduckacagányos, vértől csöpögő török fejet tartó lovasokhoz, vörös ruhás, tollas magyar süveget viselő vitézekhez. Brassó Miller Sámuel címere hasított és vágott címer a nyugati, főként a német birodalmi heraldika jól ismert ábráinak zsúfolt kompozíciója, még szarufa is szerepel benne, illetve várfal, hiszen a szászok büszkék voltak erődszerű, szinte bevehetetlen városaikra. A zászlós-tülkös sisakdísz is a birodalmi heraldikából importálta a brassói polgár.

Ha a Miller-címer mellé állítjuk Bocskai István rövid életű fejedelemsége címeradományainak egyik legjellemzőbb példányát, dévai Kőszegi Jakab armálisát, amelynek eredeti példánya is megvan a Magyar Országos Levéltár Címereslevelek-gyűjteményében,¹⁹ két társadalom, két világ néz egymásra. A Kőszegi-armális címerleírása az erdélyi és felső-magyarországi elit katonát, Bocskai legfontosabb és leghűségesebb támaszát festi le párducbőrös kacagányban, török fejcsáknyával, almásderes lován: „Egyenes vörös mezejű hadipajzs, a pajzs-talpat zöld fű tölti ki, a füves mezőben sárga csizmás, skarlátvörös nadrágos, mellvértes és fehér tollforgós sisakot viselő, párducbőrös katona lovagol szürke, háta közepén vörös színű előrelépő lován, oldalán aranyos kard, jobb kezében csupasz karddal, hegyén levágott török fejjel suhint felfelé”²⁰

¹⁷ ...viridis monticulus, super quo cerasus fructibus ematuratis bene referta esse. sub qua miles rubea tunica et caligis indutus gladioque deaurato succinctus fructus cerasi legenti similis stare. Kassa, 1616. febr. 8. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.47 sz.

¹⁸ SIEBMACHER CD. Der Adel von Ungarn. Miller

¹⁹ MOL R 64. Févai Kőszegi Jakab, 1606. aug. 17., Kassa

²⁰ Scutum militare erectum rubei coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, in campo vero miles flavis cothurnis, caligis zandiceis, thorace et galea fasciculo cristarum

Szarvas, farkas, párduc, daru

BELENYESI

Az adományos ábrázolása mellett a heraldikai hagyományt követve 9 címerképben (22,5%) szerepel állat, mégpedig igen nagy változatosságban, mind a fajt, mind a jelenetet tekintve. Csak egyetlen címer van, amelyen ember és állat együtt szerepel (kivéve természetesen a lovas katonákat), pedig a természetű heraldikában gyakori az ember és állat küzdelme. Váradai Pankotay Mátyás, akinek rokonai között Nádudvary Józsuá bihari refor-

mátus lelkész is feltűnik, vadászjelenetet kér címerébe. A címerképen feltűnő férfi páncélban van, vagyis katona, fején sastollas sisak (*galea pennis aquilinis ornata*), oldalán aranyos kard és tegez, előtte egy szarvas fut, amelynek lábát nyílával éppen eltalálja. Az oklevélből kitűnik, hogy az adományos kitüntette magát a császári hadak elleni küzdelemben.²¹ Két címeren párban szerepelnek az állatok, kaszapereki Belényesi György címerében két farkas szorít egy kardot, a sisakdíszben pedig az adományos is megjelenik páncélban és tollas sisakban.²² Banka Péter és Simon armálisán egy farkas és egy hiúz áll egymással szemben, amint egy sisakot próbálnak egymás kezéből kicsavarni.²³ Az erdélyi heraldika kedvelt állata, a farkas, egyedül is feltűnik feketeadói Kovács Ádám címeres levelén, egyik mancsában három nyílvevőt, másikban pedig egy rózsát tart, a sisakdíszbe itt szabályos félkart raktak.²⁴

Bocskai heraldikájában a leopárd nem szembenéző oroszlánt takar, mint a nyugati címertanban, hanem valódi leopárdot, magyarul párducot, mégpedig annak nem fekete, hanem foltos változatát, amelyből az említett rangjelző kacagány is készül, s amely a korabeli távolsági kereskedelem drága árucikke volt. A párducbőr mellett két Bocskai-adományon a foltos párduc állatként is feltűnik a címerképen,

BANKA

albarum exornata ac pelle Leopardina enseque deaurato succinctus, dextra manu pugionem nudum capiti Turcico transfixum sursum vibrando equo subalbo rubro colore per medium inducto gradienti simili equitare conspicitur. MOL R 64. Dévai Köszegi Jakab, 1606. aug. 17., Kassa. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.41 sz.

²¹ Kassa, 1606. júl. 6. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.11 sz.

²² Kassa, 1606. dec. 2. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.61 sz.

²³ ...*lupus... lynx anterioribus pedibus protensis galeam clausam quasi alter alteri extorquere velle.* Kassa, 1606. okt. 22. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.50 sz.

²⁴ Kassa, 1606. ápr. 8. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.48 sz.

pályiújlaki Sigmond János párduca kígyós szablyával suhint, a sisakdísz is hasonló,²⁵ bajoni (= biharnagybajomi) Tolnay Máté, a Fekete Péter kapitány alatt szolgáló hajdú pedig ritka harántosztott pajzsán visel párducot, karmában törrel, a sisakdíszben növekvő formában ismétlődve.²⁶

Az egyetlen címerállat, amely nem a háborús viszonyokra utal, sepsiszentgyörgyi Miklós Mihályé, ő ugyanis a reneszánsz–barokk emblematika és heraldika egyik legnépszerűbb figuráját, az őrdarut (*gruem altero pede innixum altero lapillum sursum porrectum*) viseli címerében.²⁷

Ez az ikonográfiai típus, amely egy másik Bocskai-armálison is feltűnik, emblémaként I. Ferdinánd és II. (I.) Rudolf reprezentációjában is használatos, fontos morális tartalmat hordoz, hiszen az éberséget, az őrséget, a másokra való vigyázást, sőt a török elleni harcot, a feljebbvalóknak a gyengébbek iránti óvó gondoskodását fejezi ki. Miklós Mihály címere egyéb

művelődéstörténeti vonatkozásban is érdemes a figyelemre, mivel az őrdaru három sziklából kinövő fehér, illetve vörös szegfű (*rupes in altum enata tres cariofilii albi et rubri coloris flores producere*) között áll, s a szegfű ugyanis, ellentétben a liliummal és a rózsával, ritka növény a magyarországi heraldikában.

Bocskai udvara: tisztviselők és familiárisok

Az udvari, familiárisi szolgálat elválaszthatatlan a katonai státustól, az erdélyi heraldika azonban, s így Bocskai armálisai is, megkülönböztetett figyelemmel viselkednek azok iránt, akik nem vitézségükkel, hanem magas szintű írástudásukkal, értelmiségi foglalkozásukkal szolgálnak Bocskai udvarában. A fejedelem állam-szervezetének legfontosabb része az írásszerv, a kancellária, hiszen parancsait, kiváltságleveleit itt foglalják írásba, ráadásul az erdélyi kancellária a katolikus egyház pozícióinak jelentős meggyengülése miatt a váradi és gyulafehérvári káptalan, illetve a kolozsmonostori konvent mint hiteleshely sem működhetett tovább úgy, mint a középkorban. Ezért a fejedelmi kancellária a hiteleshelyek funkcióját is jórészt átveszi, rengeteg magánoklevelet, fassiót, végrendeletet, köztük sok magyar nyelvűt ír át a fejedelem írásszerve, így az erdélyi társadalomban megnő a presztízsze. Az armálisokat a kancellárián állítják ki privilegiális formában, sőt a címerké-

²⁵ Kassa, 1606. jún. 25. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.28 sz.

²⁶ Kassa, 1606. ápr. 21. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.29 sz.

²⁷ Kassa, 1606. máj. 9. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.3 sz.

rő folyamodványokat is oda kell benyújtani, így a kancelláriai tisztviselők – „közel lévén a tűzhöz” – nagy számban nyernek armálist. Bocskai adományai között Pálosi János, a kisebb kancellária udvarhelyszéki származású írnoka kapott nemességet és címet.²⁸ Címerében egy gólya két nyílvevőt tart, mestersége jelvényét, az író tollat (*calamum scriptorium*) pedig a sisakdíszben adják a gólya „kezébe”, vagyis lábába. A sisakdísz egyébként nem túl szokványos az erdélyi heraldikában, ellentétben a korabeli birodalmi címer-adományozással, megléte igényességre, presztízszre utal, s a nyílvevők tollra változása is átgondolt, heraldikailag jól komponált címertervre mutat. A Pálosy-oklevélben a kancellárián jó néhány rokont is felsorolnak a címerszerző mellett, akik szintén részesülnek a kiváltságból, érdekes, hogy mindnyájuknak Kovács a neve és Székelyföldről származnak (Székelyudvarhely, Jánosfalva, Pálos), így akkor is következtethetünk az adományosok származására, ha telkük nincs megnevezve az oklevélben. Egy másik oklevélben, ahol nincs megnevezve az adományos foglalkozása, maga a címerkép árulja el, hogy értelmiségi foglalkozású, hiszen a növekvő, vörös magyar ruhába öltöztetett címeralak egyik kezében tollat, másikban kardot tart. Itt is feltűnő a sisakdísz, nemcsak megléte, hanem címerképe miatt, hiszen a sisakra örökzöld borostyánágot (*ramus semper lauri virentis*) helyeztek, ami választékos ízlésre, költői, irodalmi, művészeti aspirációra utal.²⁹

BÚZA

Hévízi Bíró János deák, aki Segesvár ostrománál is részt vett a császáriak elleni harcban, címerébe egy sólymot kap, amely a pajzscímerben jobb lábával kardot tart, ugyanez a sólyom az oromdíszben már író tollat ragad (*falco... calamum scriptorium apprehendisse*).³⁰ A három írnoki címer a nyílvevővel és karddal arra figyelmeztet: a hadi szimbolikát még akkor sem hagyhatják el Bocskai alattvalói, ha értelmiségi foglalkozást űznek.

Különleges állami szolgálat az adószedő, így Erdély egyik bizalmi állása volt a borosjenői harmincad vezetői hivatala. A fontos gazdasági tisztséget Bocskai idejében összevonták a belényesi vas- és rézbányák prefektusi hivatalával, s ezt a két hivatalt 1606-ban váradi Búza János töltötte be, aki nemesként kapott címet, ugyanakkor nemtelen fivéreit az armális meg is nemesítette.³¹ A címerkép kivéte-

²⁸ Kassa, 1616. júl. 20. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.23. sz.

²⁹ Thoroczky-Kouacz István címeradománya. Kassa, 1606. szept. 21. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.44.

³⁰ Kassa, 1606. jún. 1. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.25 sz.

³¹ Kassa, 1606. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.20 sz.

les. de nem egyedülálló a heraldikában, vadászjelenetet ábrázol, amint egy zsákmányra éhes sas lecsap egy félénk szarvasra, mégpedig fejét és szarvát ragadva meg, szárnyával pedig a sziklán felfelé menekülő zsákmánya szemét verdesi (*aquila cadaveris avida escam praeparatura... rostro aperto vertici cervi timidi...et cornu unguibus inhaerenti, sinistra alarum oculos verberanti similis obtegentis, quasi fugientis*). A sisakdísz a heraldikában jól ismert: három érett búzakaralász. A tömörségében is szemléletes jelenet leírása pontosan festi le a hátulról támadó, s menekülő zsákmánya látását megakadályozó sólyom vadásztechnikáját. Fontos udvari szolgálat volt a fejedelmi szabóé is, így nem csodálható, hogy Bocskai István fejedelem udvari szabóját, foldesi Szabó Jánost megneemesíti, címerébe azonban egy lovaskatonát kér az adományos, hogy miért nem mestersége jelvényét, a szabóollót, az a címerképből kiderül.³² A páncélos lovas sárga csizmában, fácántollas sisakban (*galea pennis fasciani ornata*), kék magyar pajzzsal (*clypeo Hungarico coelistini coloris*) ábrázolják, a pajzsra pedig címerképet festettek, amelyen egy levágott félkar karddal török fejet szúr át, miközben a címer lovasa jobbjában is egy átszúrt török fejet tart. A sisakdíszben keresztbe tett zászlós kopja és hüvelyéből előhúzott, azaz csupasz tör (*hasta suis velis ornata et sica evaginata in forma crucis positae*) látható, vagyis a vitézség szinte összes szimbóluma együtt szerepel a fejedelem szabójának címerében, feltehetően azért, mert maga is tevőleges részese volt Bocskai harcainak. Az oklevélből kiderül, hogy az adományos és fivére, foldesi Szabó Benedek már korábban is nemesek voltak, így a címerkép lovasának pajzsán ábrázolt címer valószínűleg korábbi jelvényükkel azonos, a félkart azonban az elegánsabb lovasra cseréltették a fejedelemmel.

Egy másik armálison azonban csak a címerleírás utal arra, hogy az adományos, Szabó István ezt a mesterséget űzte, mivel a sisakdísz egy nyitott olló (*forfex distens*).³³ Szabó István és Megyeri István címerképe egyébként fontos viselettörténeti forrás lehet, mivel strucctollas magyar fovegben, vörös dolmányban és nadrágban, sárga csizmában ábrázolják az adományost (*Ungarico pileo, candida strutionis penna ornato, rubeis tunicis et caligis, flauis cothurnis*), akinek kardjára természetesen török fej van tűzve, másik kezében pedig vasbuzogányt (*clavam ferream*) tart.

Bár az a Bocskai-armális, amelyet a fejedelem udvari szakácsának adományozott, nem került be a Liber Regiusba, hiteles másolata fennmaradt a 18. századból. Vármezei Pető György udvari szakácsnak Kassán állították ki címereslevelét

³² Kassa, 1606. máj. 26. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.24 sz.

³³ Zabo István és Megier-i István. Kassa, 1606. ápr. 5. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.6 sz.

1606. november 26-án, melyben két madár, fogoly vagy fajd (*perdix*) áll egymás mellett, egyikük fejét szárnya alá hajtva alszik, míg a másik vigyáz rá (talán az udvari szolgálat szimbólumaként). Az adományos a sisakdíszben jelenik meg, vörös dolmányos növekvő férfi, jobbában kard, baljával pedig a szakácsok mester-ségjelvényeként egy konyhakést (*culter cisorius*) tart.³⁴

DEMENCHY

A fejedelmi udvar kiváltságos rétege volt a familiárisok csoportja, ami egyaránt jelenthetett hadi és egyéb jellegű szolgálatot. Udvari familiárisként kap Szabó András is címet és nemességet, a címerben természetesen lovas katona, fehér lovon, páncélba öltözve, vállán az előkelőséget jelző párdúc bőr (*pelle Leopardina*). A címer azt a jelenetet ábrázolja, amint a katona egy tatárt szúr át lándzsájával.³⁵ Sajnos, az armális nem maradt fent, ezért nem tudjuk, mi lehet a tatár és török fej közötti különbség. Abban a korban, amikor a Királyi Magyarországon a familiárist már

általában szervitornak nevezték – igaz, a bécsi udvari szolgálatban megmaradt az udvari familiáris cím és tisztség, amelyért fizetés is járt – Erdélyben még élénken élt a középkori familiaritás. A fejedelemnek ugyanis nemcsak udvari familiárisai voltak, hanem a birtokában lévő várak katonái is familiárisi viszonyban voltak urukkal. Demenchy Boldizsár váradi lakos a fejedelem borosjenői familiárisa volt, vagyis nem udvari szolgálatával érdemelte ki a címet, hanem végvári szolgálatával, ezért kapta a páncélos félkart címerébe, amely egy kígyós tört tart felfelé.³⁶ Demenchy egyébként nem sokkal később, 1607-ben a Borosjenőhöz közeli Zaránd megyei Nagy- és Kisalmáson kap birtokadományt Rákóczi Zsigmondtól.³⁷

Hasonló kiváltság volt a fejedelemség legfontosabb vára, Várad szabadosai vagy szabadjai közé tartozni, a nemesség soraiba gyakran emeltek be ilyen katonát, aki nem egyszerűen libertinus volt, hanem a fejedelem váradi szabadosa, mint a Bihar mezővárosból való, már említett Potok János.³⁸ Ő különös címerképet kért és kapott, jelvénye ugyanis egy körtefa érett körtékkel (*pirus cum fructibus suis*). A nyugati heraldikában jól ismert címerkép a militáns erdélyi címerek között ugyancsak ritka, választása feltehetően tudatos volt, kérdés, hogy a váradi katona milyen mintát követhetett vele.

Erdélyben nemcsak a fejedelemnek, hanem a főuraknak, az udvaroncok-

³⁴ *Bocskay szakácsának címeres levele*. Turul 1910/4

³⁵ Kassa, 1606. nov. 11. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3. 64 sz.

³⁶ Kassa, 1606. jan. 12. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.8 sz. A DVD-n a 7b és 8b oldalt megcserélték, a Demenchy-adományhoz a 8b oldal tartozik.

³⁷ Kolozsvár, 1607. okt. 30. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 4.496 sz.

³⁸ Kassa, 1606. márc. 29. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.22 sz.

nak, a nemesség elitjének, a katonai vezetők is rendelkeztek familiaritással, szolgáltevőiket az újkorban is így nevezték, így Mikófalvi Nagy Balázs is tarcai Dezsőfi János hajdúkapitány familiárisaként kapott címet.³⁹ Az armális hivatkozik a székely katonának a császár elleni háborúban való részvételére, a címerkép ennek ellenére páncélos félkart ábrázol kardra szúrt vértől csöpögő török fejfel (*brachium humanum lorica indutum... extensem gladium nudum capiti turcico sanguine distillant infixum*). A Habsburg uralkodó hadserege ellen harcoló székely katona törökfejes címerképe is igazolja: annak ellenére, hogy az Erdélyi Fejedelemség a Török Porta vazallus állama volt, s így a törököket, ha nem is mindig szövetségesnek, de legalábbis nem ellenségnek kellett volna az erdélyieknek tekinteniük, az a képzet és vélemény, hogy a török a keresztény magyar vitéz természetes ellensége, mélyen gyökerezett a Királyi Magyarország és Erdély köztudatában, s a vitézi tett egyenlő volt a török katona megsemmisítésével.

A fejedelmi és főúri udvarok szolgálatának, illetve művelődéstörténetének fontos és különös forrása az az oklevél, amelyben Kis vagy más néven Lecsméri Istvánnak és fivéreinek, Mártonnak és Jánosnak ad címeres nemességet a fejedelem.⁴⁰ Az adományos és fivére ugyanis törpék, akiknek történetét is elmondja a hosszú diploma. Lecsméri Pacúr (Picúr?) István jobbágnak három fia született, s mindhárom törpe volt, alig hat öl magasságú. Az elsőszülött, Márton mozgékony, éles eszű, ezért főurak mulattatására adta fejét, Erdély egyik legnagyobb ura, keresztszegi Csáky István belső tanácsos, generális udvarába állt be, s ott a család belső cselédségét szaporította. A másik fiú otthon maradt jobbágnak, úgy élte le az életét, a harmadikat, Istvánt, aki kondás volt, Bocskai István felesége, Hagymásy Margit vette magához a disznók mellől. A törpét szórakoztatásra, egyfajta udvari bolond státuszban tartotta állandóan maga mellett Bocskai felesége, majd amikor meghalt, férje, a fejedelem hívta magához, s éjjel-nappal maga mellett akarta tudni, legkedvesebb szolgája lett, egyszerre udvari bolond és testőr. A törpéknek adott címerben az adományost ábrázolták nemesi viseletben, zöld ruhában és skarlátvörös (karmazsin) nadrágban, egyik kezében seprűvel, amint a padlót seprí, másik kezében liliumcsokorral, nyakában pedig selyemzsinóron függő hatalmas kulccsal. A címerleírás a heraldikában ritka szimbolikát is tartalmazza: a seprű a törpe udvari kötelességét, a sepregetést jelzi, a lilium a szolga becsületes és őszinte szolgálatait, a kulcs pedig a fejedelem legbelső lakosztályának őrizetét fejezi ki. A pajzson a címerkép fölé ragyogó napot és holdat tettek, a sisakdíszbe a címerképet rakták növekvő formában, de itt már nem hajadon fővel, hanem fekete hetykén kiálló darutollal ékes magyar süvegben és vígán nevetve ábrázolják az udvari törpét.⁴¹

³⁹ Kassa, 1606. máj. 28 GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3. 34 sz.

⁴⁰ Kassa, 1606. jún. 29. GYULAI (szerk.) 2005. DVD 3.7 sz.

⁴¹ ...*homuncio imberbis vesti viridi et caligis sandiceis indutus, capite aperto, dextra*
DIGITALIZÁLTA: MISKOLCI EGYETEM KÖNYVTÁR, LEVÉLTÁR, MŰZEM

Bocskai társadalmi bázisából nem hiányozhatnak a református egyház képviselői sem, hiszen mozgalma és szabadságharca a kortársak szemében főként vallási célból indult, s az európai közvélemény is vallásháborúnak tartotta Habsburg-ellenes küzdelmét, magát pedig a protestantizmus kiemelkedő védelmezőjének. Bár Bocskainak több olyan adománya ismeretes, amely református lelkészeknek, illetve özvegyüknek, családjuknak szól, a Királyi Könyvekbe nem jegyezték be református lelkésznek adományozott armálist. Szatmár vármegye levéltárába azonban bekerült egy prédikátornak adományozott nemeslevél, amelynek adományosa Gieörky-Zabo Mihály és fivére, Giörky Pál szádvári prédikátor (*concionator Zaduariensis*).⁴² A fő adományos, a Torna megyei Szádvár prédikátorának testvére a császári hadsereg elleni, a haza régi szabadságának visszaállításáért indított hadjáratokban tüntette ki magát Bocskai oldalán (*contra temerarios Caesareae majestatis exercitus pro salute et incolumitate patriae eiusque antiqua libertate restauranda armis necessariis prosperrime suscepti*). Bár a prédikátor csak a második helyen szerepel, a címerkép művelt alattvalókra utal, hiszen a szokásos militarizált szimbólumokkal szemben a klasszikus heraldikai címerállat, a Szapolyai-címerből is jól ismert egyszarvú, ráadásul a ritkának számító vörös mezőben és növekvő formában. Az adományos, a harcoló katona jelképe csak az oromdíszen jelenik meg a kardot tartó félkar heraldikai közhelyével.⁴³

---

quidem scopas diligenter colligatas, in morem pavementum verrere et purgare volentis, sinistra vero massam liliorum culmotenus comprimere et tenere visitur, clavem vero haud mediocrem funiculo sericeo rubri coloris collotenus dependentem subltus zonam misisse cernitur. Ex quibus scopa praestitum in verrendis, purgandisque pavementis officium, liliium candorem et sinceritatem meritorum fidelium, clavis vero custodiam conclavium domorumque interiorum denotare et exprimere credibile est. Supra caput homonculi sol aureus summo nitore et fulgore velut in clarissima meridie solet splendere et iuxta luna argentea duabus huic et illinc similiter duabus stellis argenteis fulgere velut in sereno caelo solet conspiciuntur homonculus... umbilicotenus enimere... in capite pileum ungaricum nigrum gruinis pennis ornatum gestare praesumptuose et ipsemet etiam hilariter subridere cernatur.

⁴² Kassa, 1616. júl. 4. SzSzML XV 12. 3.

⁴³ *Scutum erectum rubei coloris cuius in fundo sive area campus viridis ex quo monoceros medius naturalis suo colore depictus, anterioribus duobus pedibus sursum erectus eminere conspicitur... galea militaris clausa, quam contegit diadema Regium deauratum gemmis atque unionibus exornatum, super quo brachium humanum est positum pugionemque nudum tenens visitur.*

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

CALAMUS 1907/1943

Calamus dr: Bocskay hadi népe = *Turul* 1907/3–4; 1943/1/2

ERKL

Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár
(Cluj–Napoca, Románia)

GYULAI (szerk.) 2005 DVD

Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689) – Erdélyi Királyi Könyvek.
Szerk.: Gyulai Éva. DVD-ROM. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi
Kara – Arcanum, Budapest, 2005

GYULAI 2006

GYULAI Éva: Az Erdélyi Királyi Könyvek digitalizálása. *Gesta* VI. (2006)
1. 106–111.

MOL címereslevelei CD

Magyar Országos Levéltár címereslevelei CD-ROM. Közreműködött:
NYULÁSZINÉ STRAUB Éva–KOLLEGA TARSOLY István. A Jövő Nemzedé-
kéért Alap – Arcanum, Budapest, 2001

MOL

Magyar Országos Levéltár

R 64 = Hazai címeres levelek és nemesi iratok

P 343 = Kállay család levéltára

SIEBMACHER DVD

Siebmacher, Johann Ambrosius: *Das grosses und allgemeines
Wappenbuch. Die Wappenbuch des Adels in Ungarn I–V* Bd. Nürnberg,
1885–1894. VI. *Der Adel von Siebenbürgen.* Nürnberg, 1898. VII. *Der
Adel von Kroatien und Slavonien.* Nürnberg, 1899. – *Magyarország és Er-
dély valamint Horvát–Szlavónia nagy címerkönyve* I–VII. DVD-ROM.
Arcanum, Budapest, 2002

SzSzML

Szabolcs-Szatmár–Bereg Megyei Levéltár

XV. 12. = Szatmár Vármegye Levéltára címeres nemes leveleinek gyűj-
teménye 1453-1796 (73 db)

Turul

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye 1883–1950. 1–2–
3. CD-ROM. Arcanum, Budapest, 2000–2003. (*Arcanum digitéka*)

Illusztrációk: SIEBMACHER DVD. VI. *Der Adel von Siebenbürgen*

BOCSKAI'S GRANTING ARMS IN LIBRI REGII (THE ROYAL BOOKS OF TRANSYLVANIA)

ÉVA GYULAI

The Royal Books (chancellery' protocols or copy books) of the Transylvanian Principality contain the texts of the diplomas issued by Transylvanian princes, including Prince Stephan Bocskai (1604–1606). Not all the grants were registered into the Books, nonetheless, the texts of 40 grants of arms issued by Bocskai were recorded. The grants' blazonry indicates that Bocskai donated coats of arms and titles of nobility mainly to soldiers, as the military was his main supporter during his short-lived state and his struggle for independence against the Hapsburg Empire. The central figure of the heraldic device is in most cases the beneficiary himself. The Prince and military leader Bocskai is dressed usually in red attire and trousers, yellow boots, with a plumed "Hungarian" cap or helmet on his head which, in the case of officers, was complemented with a coat of leopard skin (so-called *kacagány*). Representing valour and military service, a heraldic lower arms also appears, often while running a sword or a sable transfixing a heavily bleeding Turkish head. Only one coat of arms (that of János Bogács-Szabó) represents Prince Bocskai's real enemy: the army of Hapsburg Emperor. This is a Walloon soldier's body and his head with tousled hair lying on the ground (*caput Vallonicum capillis hirsutis*), which was cut off by a Hungarian soldier, the beneficiary of the crest. Clerks of the chancellery were also granted arms, where their work was represented with a quill. The priests were donated blazons picturing an ecclesiastical person with a Bible praying or preaching. Bocskai's heraldry exemplifies high competence. In conclusion, the influence of contemporary heraldic fashion and the emblems are discernible in the emblazonry of Bocskai's heraldry.